

MEDIAN ASEMA SUOMEN POLIITTISESSA JÄRJESTELMÄSSÄ

Johdanto

Tarkastelen median asemaa Suomen poliittisessa järjestelmässä sekä niitä perusoikeuksia ja muita perustuslaillisia säädöksiä, jotka osaltaan takaavat politiikan julkisuuden Suomessa. Käytän tarkasteluni tueksi Pasi Saukkosen toimittamaa teosta Paikkana politiikka (Yliopistopaino 2003) sekä vuoden 2000 alusta voimaan astunutta Suomen perustuslakia, joita sovellan julkisuudessa käsiteltyihin poliittisiin aiheisiin. Paikkana politiikka -teoksen joukkoviestintävälineitä koskevan artikkelin on kirjoittanut journalistiikan professori Tom Moring.

Julkinen sana politiikassa

Politiikan ilmiö voidaan Kari Palosen mukaan tematisoida nelikentäksi: *polity*, *policy*, *politicking* ja *politicization*. *Polity* on politiikan tekemisen tila, areena tai foorumi, johon poliittisiksi koetut asiat tuodaan käsittelyyn. Politisoimalla (*politicization*) asioista tehdään poliittisia eli ne nostetaan keskustelun aiheeksi. Keskityn lähinnä politiikan tekemisen tilaan ja politisointiin, koska liioitelluista mediakratiaväitteistä ja deliberatiivisen demokratian ihanteista huolimatta julkinen sana ei suoraan puutu linjanvetojen (*policy*) sisältöön konkreettisessa päätöksentekoprosessissa (politikointi, *politicking*).

Suomessa on monella mittarilla mitattuna vahvat ja riippumattomat joukkoviestimet. Meillä on kansainvälisestikin huomattavan suuri sanoma- ja aikakauslehdistö väkilukuun nähden, joista suurin osa on poliittisesti sitoutumatonta, sekä paljon kuunneltu radio. Ne ovat ”syöneet” television osuutta useimpien länsimaiden televisionkatseluun verrattuna. Televisiota katsotaan kuitenkin ahkerasti, ja suurimman osan katseluajasta vievät yleiskanaviksi käsitetyt tv-kanavat (Yle 1, Yle 2, MTV 3), joiden sisältöä ei nähdä viihdeohjelmajainotteisiksi. Täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että lehdistö on keskittynyt muutamalle suurimmalle lehtitalolle ja television ohjelmatarjonta on digitelevision myötä viihteellistynyt jatkuvassa tahdissa.

Sanotaan, että poliitikon tärkein ominaisuus on kyky tulla valituksi – ja ovathan vaalit ensisijaisen tärkeä instituutio jokaisessa demokratiassa. Median suoraan mitattava vaikutus on politiikassa lisääntynyt, kun äänestäjien liikkuvuus on kasvanut puolueuskollisuuden kustannuksella ja äänestyspäätöksen ajankohta on siirtynyt lähemmäs äänestyspäivää. Asiakysymykset, imagotekijät, ”viihdepolitiikka” ja vaalien henkilöityminen ovat nousseet keskeisiksi termeiksi, joihin osaltaan liittyy väitetty (valta)puolueiden kriisi.

Lehti-ilmoitukset, mielipidekirjoitukset, radion ja television keskusteluohjelmat sekä internetin vaalikoneet vaikuttavat olennaisesti etenkin nuoremman väestön äänestysvalintaan. Viestimistä

saadaan ensisijaisesti ehdokasta ja hänen ajamiaan asioita, ei puoluetta tai ideologiaa, koskevaa informaatiota. Osa mediaa haluaa kuitenkin jättäytyä politiikan teon ulkopuolelle vaaligaranteiden muodossa. Vaikka Suomi ensimmäisenä Pohjoismaana vapautti poliittisen tv-mainonnan, Helsingin Sanomat ei edelleenkään julkaise kunnallisvaalien alla ehdokkaiden kirjoituksia tai heihin liittyviä uutisia.

Perustuslain 12. §:n 1. momentista: ”*Jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla.*” Suomalainen media toteuttaa sananvapautta lainsäädännön puitteissa, eikä julkinen sektori ole rauhan aikana puuttunut tiedotusvälineiden vapauteen kuten esimerkiksi Kiinan kansantasavallassa. Eri kysymys onkin toteuttaako media itsesensuuria ja annetaanko erilaisille mielipiteille edes mahdollisuutta tulla julkaistuksi, koska itsenäisinä toimijoina jokaisella tiedotusvälineellä on itsemääräämisoikeus sisällön suhteen.

Jatkuvasti monipuolistuva media on kohdannut rajallisen kysynnän, kun tiedotusvälineille uhrattu aika vuorokaudessa on maksimoitu: on alkanut tiedotusvälineiden kilpailu kuluttajien huomiosta. Julkinen sana politiikan teon paikkana on huomattu, ja yksittäiset poliittiset päättäjät ovat mukana tässä kilpailussa, koska siinä pärjääminen luo edellytykset poliittiselle toiminnalle. Paljon puhuttu uhkakuva internetistä perinteisten medioiden korvaajana on kuitenkin pitkälti osoittautunut myytiksi, eikä ainakaan vielä poliitikon omistautuminen verkkotoiminnalle suoraan takaa poliittista menestystä.

Jokamiehen media – internetin asema suomalaisessa lainsäädännössä

Internet on äärimmäisen helppo, nopea ja halpa tiedonvälittäjä ja julkaisuväline. Se on mahdollistanut ”eliitin sortaman pienen ihmisen” vapaan ilmaisun ja mielipiteen tarjoamisen periaatteessa jokaisen internetyhteyden omaavan ulottuville. Maailmankattavaan tietoverkkoon sisältyy rajattomasti potentiaalia, mutta se on aiheuttanut myös konflikteja kohdatessaan perinteisen joukkoviestinnän pelisäännöt. Asiaa ei helpota, että useimmille suomalaisista internet on edelleen vieras ja mystifioitunut asia: vain noin ¼ suomalaisista käyttää internetiä päivittäin, kun taas esimerkiksi sanomalehtiä lukee joka päivä yhdeksän kymmenestä.

Perustuslain 12. §:n 1. momentissa mainitaan sananvapautta koskevat ”tarkemmat säännökset”, jotka on annettu erillisellä lailla. Tällä tarkoitetaan lakia sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä (13.6.2003/460), joka itse asiassa sisältää hyvinkin paljon perustuslain sananvapauden määritelmän kannalta ristiriitaisia määräyksiä. Keskityn oikeuteen julkaista mielipiteensä kenenkään ennakolta estämättä.

Lähtökohtaisesti internetissä, esim. keskustelupalstoilla ja henkilökohtaisilla verkkosivuilla, julkaistut kirjoitukset ovat mielipiteitä. Joukkoviestintää koskevan lain mukaan kaikille julkisille

mielipiteenilmaisun paikoille tulee olla nimettynä vastaava toimittaja, joka on täydessä vastuussa kyseisestä julkaisusta. Hänellä ei ole vain oikeutta, vaan vastuu päättää julkaisun sisällöstä, mikä on internetin vapautta puolustamaan syntyneiden kansanliikkeiden näkökulmasta vain kaunisteltu tapa puhua sensuurista.

Vielä tällä hetkellä on voimassa oikeus anonyymiin ilmaisuun, mutta julkisuuden henkilöitä koskeneet kunnianloukkausasiat ja arveluttavaksi koetun materiaalin, mm. Myyrmannin pommi-iskuun liittyneen räjähdokeskustelun, jäljittäminen ovat johtaneet varsin voimaperäiseen anonyymiteetin kitkemishalukkuuteen. Yksityishenkilöiden jäljittäminen joukkoviestimien kautta astuu taasen osittain yksilönsuojan alueelle, johon syventyminen olisi täysin oma aihepiirinsä. Toiset näkevät tämän valtavirran median haluna riisua internetin omalaatuisuus, ja tehdä perinteisistä tiedotusvälineistä kilpailukykyisempiä siihen nähden.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10. artikla sananvapaudesta antaa myös jäsenmaille hyvin laajat oikeudet puuttua kansalaistensa sananvapauteen, mm. kansalliseen turvallisuuteen, epäjärjestyksen estämiseen tai moraalien suojeluun vedoten. Käytännössä voidaan siis demokraattisessa Euroopassakin täysin laillisesti ja turvallistamisen periaatteiden mukaisesti puuttua siihen, mitä tiedotusvälineissä julkaistaan. Turvallistamisessa on kyse politisoinnin äärimuodosta, jossa jostain asiasta ei tehdäkään poliittista, vaan se ”turvallistetaan” kaiken keskustelun ulkopuolelle, sen väitetyn vaarallisuuden vuoksi.

Tabloidisaatio: info- ja mediakratia

Puolueiden kriisin nähdään antaneen puolueorganisaatioille kuulunutta vaikutusvaltaa tiedotusvälineille – suurten lehtien päätoimittajat korvaavat puolueiden puheenjohtajien jättämän valtatyhjiön. Joidenkin mielestä media on tarkoituksellisesti pyrkinyt vähentämään puolueiden uskottavuutta omaksi edukseen. Syyt ovat kiistanalaisia, mutta seurauksista ollaan Tom Moringin mukaan tutkijoiden keskuudessa pitkälti yhtä mieltä: median valta on lisääntynyt. ”*Knowledge is power*”, sanoi jo sir Francis Bacon. Tabloidisaatiolla tarkoitetaan tunteiden korostamista, uutisten sensaatiohakuisuutta sekä henkilökohtaisen arvostelunvaran ja mielipiteen muodostuksen minimoimista: ei tyydytä kertomaan mitä tapahtui, vaan määritellään jo valmiiksi oliko se oikein vai väärin.

Yksi ratkaiseva tekijä on ollut poliittisen eliitin julkisuuskuvan hallintaan liittyvän ammatillisen välikerroksen, mediakonsulttien (*spin doctors*), syntyminen. Vaalikampanjoiden ja julkisuuskuvien trendissä on nähtävillä *catch-all* -tyyppistä suosion maksimointia, minkä voidaan osaltaan katsoa johtaneen puolueiden siirtymiseen kohti poliittista keskustaa. Mediakonsulttien tarkoitus ei ole ainoastaan muokata markkinoimaansa henkilöä tai organisaatiota, vaan ensisijaisen tärkeää on yleisen mielipiteen ja tarpeiden muokkaaminen vastaamaan paremmin markkinoituja vaihtoehtoja.

16.12.2008

Vapaa lehdistö on historiassa osoittautunut yhdeksi tehokkaimmista korruption ja elitistisen eduntavoittelun hillitsijäksi. Tiedotusvälineiden asemaa demokratian vahtikoirina on kuitenkin kyseenalaistettu. Vahtikoirasta on sovellettu termit ”vinttikoiira” ja ”pitbull”, joista ensimmäinen kuvastaa liukuhihnamaista journalistiikkaa, jossa uutisten tuottaminen on niiden paikkansapitävyyttä tärkeämpää, kun taas jälkimmäinen kuvaa politiikan ja poliitikkojen mustamaalaamista, tavoitetta tarttua epäkohtiin ja kaivella niitä esiin kaikin keinoin. Toiset näkevät journalismin politiikan peilinä, joka heijastaa vallitsevia asenteita ja epäluuloja, kun taas toisille journalismi on demokraattisen prosessin heikentäjä, koska se luo vaihtoehdottomuuden harhan (kaikki poliittiset vaihtoehdot ovat huonoja).

Harhaksi voidaan käsittää myös vaikutusvaltaisimpien tiedotusvälineiden puolueettomuus. Vaikka periaatteessa suurin osa mediaa on nykypäivänä puolueista riippumatonta, pystyy ”rivien välistä” ja joskus suoraan jopa joukkoviestimen linjasta (pääkirjoitus, kantaa ottavat asiaohjelmat) päättämään niiden osoittaman tuen poliittisille toimijoille. Huomaamaton, mutta tärkeä kannanoton tapa on uutisoitavien aiheiden valinta. Epämieluisaksi koetun aineiston julkaisua boikotoidaan; esimerkiksi ministeri Astrid Thorsin ajamaa maahanmuuttolain uudistusta yritettiin aluksi sulkea järjestelmällisesti pois julkisesta keskustelusta. Perinteisesti muun muassa maakuntalehdet on ymmärretty keskustamyönteisiksi ja yleisradio vasemmistolaiseksi. Puolueettomaksi julistautuneella tiedotusvälineellä on enemmän vaikutusvaltaa, koska sen tieto on alitajuntaisella tasolla ”oikeaa”, turmeltumatonta, eli kyseessä on mielikuvien hyväksikäyttö.

Median kuluttajien tahallinen harhaan johtaminen on laissa rangaistava teko, ja tietojen oikaisut ovat pakollisia niitä vaadittaessa. Lainsäädäntö on kuitenkin jättänyt oikaisemisvelvoitteen leväperäiseksi, minkä vuoksi esimerkiksi aikakauslehdessä voidaan hyökätä yksittäistä henkilöä vastaan tekaistuilla väitteillä paljon palstatilaa saavalla artikkelilla, mutta ”virhe” tarvitsee korjata vasta seuraavassa lehdessä, eikä sen tarvitse olla samassa mittakaavassa huomattava kuin alkuperäisen artikkelin, vaan lyhyt oikaisuilmoitus riittää. Jos tekaistuja väitteitä sisältävä lehden numero ilmestyy sopivasti ennen vaaleja ja oikaisun sisältävä paljon niiden jälkeen, voidaan tällä tavoin vaikuttaa suoraan vaalin tuloksiin.

Kilpailun huomiosta on sanottu johtavan ”kuoliaaksi viihdyttämiseen”. Tiedotusvälineiden ja politiikan viihteellistymisen katsotaan etenevän käsi kädessä, populismin lisääntyessä asiasisällön kustannuksella. Poliitikkojen lisäksi kilpailuun huomiosta ottavat osaa myös monikansalliset suuryritykset ja ulkoparlamentaarisia keinoja käyttävät radikaaliliikkeet. Pelätään, että jos uutisia aletaan ”ostaa” tai terrori-iskut ja muut vastaavat saavat huomattavan paljon palstatilaa (*high-jacking of the news*), ei vain muuteta median sisältöä, vaan muutetaan politiikan olemusta. Tehdäkseen politiikkaa pitäisi olla osallinen näihin kahteen edellä mainittuun, mikä vähentäisi perinteisten demokraattisten vaikuttamiskeinojen

merkitystä. Tämän vuoksi onkin perusteltua erottaa mediakratia terminä demokratiasta, koska siinä ei ole enää kyse kansanvallasta.

Turvallistaminen on paitsi uhatun valtion puolustautumismekanismi, myös keino vähentää kansalaisten potentiaalista vastarintaa valtaapitäviä kohtaan. Perustuslain 12. §:n 2. momentti: ”Viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ja muut tallenteet ovat julkisia, jollei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi lailla erikseen rajoitettu. Jokaisella on oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta ja tallenteesta.” Tällä on pyritty siihen, että media tosiasiallisesti toimii demokratian vahtikoirana, ja journalismin ammattilaiset pitävät huolen viranomaisten ja poliittisten päättäjien päätösten läpinäkyvyydestä. Suomessa ei olla vielä siirrytty yhdysvaltalaisen *Patriot Actin* kaltaiseen turvallistamisen politiikkaan, mutta se ei vähennä median ennaltaehkäisevää merkitystä.

Suomessa poliittisella järjestelmällä ja journalistiikalla on kuitenkin varsin vakiintuneet suhteet. Internetkään ei ole onnistunut, odotuksista huolimatta, johtamaan perinteisiä joukkotiedotusvälineitä kriisiin, joten viestintäjärjestelmän nopeaan mullistumiseen ja perinteisten median aseman horjumiseen ei ole paljontakaan perusteita. Tiedotusvälineiden valinnanvaran lisääntyminen ja kilpailu kuluttajien huomiosta on kuitenkin johtanut myös perinteisen median ilmeen tarkentumiseen ja osittaiseen muodonmuutokseen, joten modernin teknologian voidaan katsoa itse asiassa ehkäisevän vallan keskittymistä muutaman hallitsevan tiedotusvälineen johdolle, ja näin ollen heikentävän mediakratiaa.

Lähteet

- Kari Palonen: Die Thematisierung der Politik als Phänomen (Societas Scientiarum Fennica, 1989)
- FINLEX – valtion säädöstietopankki internetissä (<http://www.finlex.fi>):
 - Laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030460>)
 - Euroopan ihmisoikeussopimus (<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063>)